

УДК 336.67.1

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

Костирко Р.О.

INTERNAL CONTROL IN THE MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF BUSINESS ENTITIES

Kostyrko R.A.

У статті розкрито передумови зміни методології внутрішнього контролю та його роль у забезпеченні фінансової стійкості господарюючих суб'єктів в умовах невизначеності ринкового середовища. Обґрунтована нова парадигма внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючих суб'єктів. Висвітлено напрямки контролю резервів фінансової стійкості за рівнями (попередній контроль, поточний контроль, контроль виконання бюджетів, коригуючий контроль, моніторинг) та система показників. Запропоновано критерії оцінки внутрішнього контролю фінансової стійкості.

Ключові слова: фінансова стійкість, внутрішній контроль, парадигма, ризики, резерви, результативність, управління

Постанова проблеми. В сучасних умовах ринкової економіки України зростає роль внутрішнього контролю, який є однією з важливих складових системи підтримки управління фінансовою стійкістю господарюючого суб'єкта. Динамічні зміни зовнішнього середовища і умови невизначеності ринкового середовища, вимагають відповідності внутрішнього контролю в системі управління. На будь-якому етапі життєвого циклу господарюючого суб'єкта об'єктивно присутні ризики фінансово-господарської діяльності, тому завжди існує необхідність контролю резервів фінансової стійкості. Це пояснюється в першу чергу необхідністю отримання достовірної інформації про дійсний економічний потенціал забезпечення стійкого розвитку господарюючого суб'єкта. Визначення та оцінка чинників, що впливають на потенціал фінансової стійкості підприємств на підставі даних внутрішнього контролю є інформаційною базою для прийняття управлінських рішень. Саме за допомогою контрольної інформації можна виявити і оцінити резерви, спрогнозувати параметри зміни фінансової стійкості та перспективи розвитку господарюючого суб'єкта. Разом з тим, існуючі форми та методи внутрішнього контролю не орієнтовані на ухвалення рішень по виявленню резервів фінансової стійкості.

Нездатність внутрішнього контролю реагувати на зміни умов функціонування господарюючих суб'єктів призводить до необхідності боротьби з наслідками недосконалих форм і методів управління. Формування якісної системи контролю потребує відповідного розвитку його методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним та методичним питанням внутрішнього контролю присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: Х. Андерсон, Н.Г. Виговська, Д. Друрі, Ч. Хорнгрен, Монтгомері, Д. Хан, С. Аренс, М. Мескон, Чумаченко М.Г., Шевчук В.О., Бутинець Ф.Ф., Валуєв Б.І., Бурцев В.В., Максимова В.Ф., Мних Є.В., Т.О. Каменська, Кужельний Н.В., Сопко В.В. Однак ряд питань внутрішнього контролю в системі управління підприємств потребує поглибленого дослідження, серед яких: розвиток парадигми та методологічних засад внутрішнього контролю забезпечення фінансової стійкості господарюючих суб'єктів, організація контролю резервів потенціалу фінансової стійкості, формування контрольної-аналітичної інформації для створення проти ризикового механізму в системі управління. Нова парадигма внутрішнього контролю господарюючого суб'єкта повинна бути орієнтована на контроль резервів його фінансової стійкості.

Мета статті полягає у розкритті нової парадигми внутрішнього контролю в системі управління фінансовою стійкістю господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значущість внутрішнього контролю в забезпеченні фінансової стійкості господарюючих суб'єктів посилюється в умовах невизначеності та підвищення ризику бізнесу. Основними завданнями внутрішнього контролю господарюючих суб'єктів є:

- контроль резервів фінансової стійкості господарюючого суб'єкта (відтворення основного і власного капіталу; платоспроможності та ліквідності; ефективності діяльності);

- моніторинг збереження та ефективного використання активів;
- задоволення потреб менеджменту в якісній контрольно-аналітичній інформації для коригування параметрів поточного управління і розробки стратегії фінансової стійкості;
- ідентифікація ризиків з метою створення захисного механізму зменшення їх впливу на зміни фінансової стійкості.

Основою розвитку запропонованої методології внутрішнього контролю резервів фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є побудова теоретичної моделі, яка буде враховувати взаємозв'язок елементів впливу на фінансову стійкість: відтворення основного капіталу, ефективності операційної, фінансової діяльності та фінансової активності. Концептуальний підхід полягає в тому, що фінансова стійкість може розглядатися і досліджуватися на основі діалектики в цілому і безпосередньо через взаємозв'язок і взаємодія елементів. Такий підхід формує наукову базу для подальшого розвитку методології внутрішнього контролю фінансової стійкості. Це дозволить, по-перше, дослідити традиційно ізольовані аспекти управління фінансовою стійкістю

господарюючого суб'єкта з урахуванням їх взаємозв'язків; по-друге, сформувати якісну інформацію для обґрунтування управлінських рішень у сфері виявлення та використання резервів фінансової стійкості; по-третє, забезпечити якість і гнучкість системи внутрішнього контролю фінансової стійкості.

Положення системного підходу дозволили сформувати вихідні посилки методології внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта, визначити ключові напрями, принципи і його функціональну спрямованість на прийняття управлінських рішень. Загальна схема парадигми внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта наведена на рис. 1. У її основу покладено такі постулати: залежність управління економічним потенціалом від результативності контролю; орієнтованість на забезпечення інформаційних потреб управління і користувачів; адаптація до кризових умов; спрямованість на прийняття управлінських рішень щодо зміни параметрів управління потенціалом та запобігання ризикам шляхом формування й використання резервів.

Рис. 1. Модель парадигми внутрішнього контролю в системі управління фінансовою стійкістю підприємства

Системне використання наукових підходів: системного, комплексного, цільового, функціонального, інтеграційного, сценарного, оптимізаційного, синергетичного та об'єктно-орієнтованого дозволяють отримати цілісне уявлення щодо внутрішнього контролю в управлінні фінансовою стійкістю господарюючого суб'єкта. У відповідності з таким підходом внутрішній контроль розглядається, з одного боку, як один з етапів управління, а з іншого, - як об'єктно-орієнтована система, яка є однією з підсистем інформаційного забезпечення управління господарюючим суб'єктом. Використання системного підходу дозволило розглянути кожен елемент внутрішнього контролю у взаємозв'язку з іншими. Застосування функціонального підходу слугує основою для визначення функцій внутрішнього контролю.

Базовими концепціями організації внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є: обліково-контрольна - орієнтована на постійний контроль господарських операцій; координаційна - при прийнятті управлінських рішень і координації планів для досягнення поставленої мети; безперервності - проявляється в процесі моніторингу і оцінки резервів фінансової стійкості за умови безперервності функціонування господарюючого суб'єкта; «ланцюжка» приросту цінностей - при здійсненні контролю і аналізу резервів оптимізації витрат за видами діяльності; фінансова концепція - у процесі контролю відтворення вартості за видами діяльності й максимізацію доходів акціонерів.

Головна ідея запропонованого підходу - формування, узагальнення та використання якісної контрольної-аналітичної інформації про об'єкт дослідження для прийняття управлінських рішень щодо виявлення і повного використання резервів фінансово-економічної стійкості підприємства.

Формування структури концептуальної системи передбачає визначення структури цілей, структури підконтрольного об'єкта, нормативних структур зовнішнього середовища; класифікації категорій. Структура цілей внутрішнього контролю включає зовнішні і внутрішні цілі. Структура економічного об'єкта включає: організаційну структуру управління, структуру елементів виробництва, технічну, технологічну, та інші структури. До структури зовнішнього середовища належать законодавчі норми, показники бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Класифікації категорій - теоретичних абстракцій, за допомогою яких відображається сутність внутрішнього контролю, утворюють структуру концептуальної системи. Вона залежить від функціональних систем і виду контролю.

Вихідними посилками парадигми внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є: модель управління фінансовою стійкістю, принципи, методичне та організаційне забезпечення.

Методологічною основою парадигми внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є принципи. Фундаментальні принципи внутрішнього контролю детально розглянуті в економічній літературі та у документах Базельського комітету [4, с. 73-75; 6]. На сьогодні в літературі зустрічається більш ніж 20 принципів внутрішнього контролю. При цьому майже кожен автор конструює свою систему принципів, більшість з яких повторюються. Крім того, наведені принципи не узгоджуються з Принципами корпоративного управління [8]. Серед фундаментальних принципів, які детально розглянуті в економічній літературі, до найважливіших для формування методологічної основи внутрішнього контролю можна віднести: системність, комплексність, ієрархічність, координацію, науковість. На основі системного підходу для побудови якісної системи внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта пропонується фундаментальні принципи доповнити наступними принципами: об'єктної орієнтованості - структуризація об'єктів, показників та критеріїв внутрішнього контролю за трьома напрямками: ресурси - процеси - результати; цілеспрямованості - цілі внутрішнього контролю поставлені в залежність від потреб менеджменту; альтернативності - вибір альтернатив управлінських рішень на основі контрольної-аналітичної інформації про резервах фінансової стійкості за різними сценаріями досягнення результату; адаптивності - забезпечується шляхом здійснення моніторингу та аналізу результатів контролю з метою коригування управлінських рішень; стратегічної орієнтованості - передбачає використання контрольної інформації для прийняття стратегічних управлінських рішень; результативності внутрішнього контролю - проявляється на етапі оцінки результативності контролю; попередження ризику бізнесу - використання контрольної інформації для мінімізації впливу несприятливих факторів на фінансову стійкість господарюючого суб'єкта.

Функції контролю як основного постачальника інформації для моніторингу і оцінки поточної та перспективної фінансової стійкості господарюючого суб'єкта зміщуються на стратегічний рівень. Функція контролю в забезпеченні фінансової стійкості господарюючого суб'єкта визначається тим, що в центрі його уваги знаходяться економічні об'єкти (витрати виробництва, фінансові результати, засоби праці, предмети праці, трудові ресурси), результативність використання яких оцінюється з позиції відповідності планам, нормам, стандартам, нормативних правил, які регламентують стан економічних об'єктів і характер їх змін. Структуризація процесу внутрішнього контролю представлена у вигляді моделі взаємозв'язку «ресурси-процеси-результат» і сукупності об'єктів і груп показників його предметної області за трьома рівнями:

1 рівень: ресурси - показники, які характеризують фактори виробництва;

2 рівень: показники, які характеризують процес трансформації вихідних ресурсів у кінцевий результат;

3 рівень: результати - показники, які характеризують кінцеві результати центрів відповідальності та діяльності господарюючого суб'єкта.

Таким чином, внутрішній контроль охоплює всі сторони діяльності, пов'язані з використанням наявного потенціалу, і є передумовою прийняття рішень по виявленню резервів фінансової стійкості і запобігання ризику.

В даний час має місце невизначеність у формуванні цілісної системи внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта і використанні його результатів для прийняття управлінських рішень; не впорядковані складові елементи внутрішнього контролю, важливе місце серед яких займає моніторинг; відсутнє належне інформаційне та методичний кабінет-організаційне забезпечення контрольної системи.

Необхідними умовами формування системи внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень є: поступове розвиток та приведення у відповідність з завданнями забезпечення фінансової стійкості господарюючого суб'єкта; дотримання принципу зростання вартості господарюючого суб'єкта; забезпечення кваліфікованим персоналом; підтримка менеджменту на всіх рівнях; розробка рекомендацій з виявлення, формування і повного використання резервів фінансової стійкості. Саме в такому аспекті змінюються сутність, функції, завдання та напрямки внутрішнього контролю.

Важливе місце належить внутрішнього контролю фінансово-економічної стійкості господарюючого суб'єкта на етапі реалізації управлінських рішень. Внутрішній контроль забезпечує перевірку виконання прийнятих рішень і створює зворотний зв'язок для прийняття рішень по виявленню внутрішніх резервів фінансової стійкості господарюючого суб'єкта. Відповідно, фінансова стійкість системи залежить від рішень, а рішення - від якості контролю та інформаційно-аналітичного забезпечення. Таким чином, відбувається взаємодія між суб'єктами (менеджером і контролером).

Формування концепції внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень інтегрують такі системи забезпечення: методологічна, інформаційна, аналітична, методична, організаційна та оцінка результативності контролю.

Методологічне забезпечення передбачає конкретизацію цілей внутрішнього контролю, формування критеріїв та показників, базові концепції, наукові підходи і принципи внутрішнього контролю. Виходячи з того, що параметри фінансової стійкості визначаються цільовими орієнтирами, ієрархію цілей внутрішнього контролю

можна сформувати за їх важливості: стратегічні цілі, тактичні цілі, цільові орієнтири. Так, взаємозв'язок головної мети фінансової стійкості господарюючого суб'єкта з управлінськими орієнтирами можна представити у вигляді системи показників потенціалів фінансової стійкості (відтворення основного капіталу, ефективності операційної і фінансової діяльності, фінансової активності і зниження ризику):

Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю спрямована на формування контрольної інформації для потреб менеджменту та узагальнення контрольної-аналітичної інформації для прийняття внутрішнього рішення. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю складають: нормативно-правове забезпечення, фактографічне та аналітичне забезпечення. Нормативно-правове забезпечення об'єднує нормативні законодавчі акти, які регулюють фінансово-економічну діяльність господарських систем, стратегічні і тактичні плани їх економічного розвитку. Фактографічне забезпечення внутрішнього контролю формується на підставі інформаційних даних моніторингу, внутрішнього та фінансового обліку господарських операцій.

Аналітичне забезпечення внутрішнього контролю об'єднує інструментарій операційного, фінансового та функціонально-вартісного аналізу, який використовується для виявлення та оцінки факторів загроз небажаного стану фінансової стійкості та стану контрольованого об'єкта.

Методичне забезпечення внутрішнього контролю передбачає визначення технологій, методів і процедур внутрішнього контролю.

Організація внутрішнього контролю передбачає розробку стандарту внутрішнього контролю в межах окремої господарської системи, в рамках якого визначаються регламенти внутрішнього контролю, форми документального супроводу, та порядок узагальнення та модифікації контрольної-оцінної інформації для прийняття управлінських рішень. Основними напрямками внутрішнього контролю фінансової стійкості є: відтворення основного капіталу, ефективності операційної і фінансової діяльності, фінансової активності.

Ефективність прийняття управлінських рішень досягається шляхом контролю резервів фінансової стійкості за такими рівнями: 1) попередній контроль - попередження помилок, перевірка гіпотез для вибору підконтрольних показників; 2) поточний контроль - здійснюється для оперативного прийняття рішень з координації бізнес-процесів з метою виявлення потенційних відхилень від стандартів; 3) контроль виконання бюджетів - дозволяє виявити недоліки попереднього і поточного контролю; 4) коригуючий контроль - передбачає контрольні дії для прийняття управлінських рішень щодо вибору коригувальних заходів; 5) слідкуючий контроль - передбачає

постійний моніторинг "зон ризику" та їх попередження.

Результативність внутрішнього контролю доцільно оцінювати за критеріями організаційного, документального, методологічного відповідності, ефективності та відповідності контрольно-аналітичної інформації з використанням бальної системи. Організаційна відповідність - відповідність структури системи внутрішнього контролю цілям, завданням і структурою управління фінансовою стійкістю господарюючого суб'єкта. Методологічне відповідність - відповідність методик і методів внутрішнього контролю стандартам і завданням внутрішнього контролю. Документальне відповідності означає відповідність документообігу внутрішнього контролю видами операцій у сфері внутрішнього контролю, контрольних процедур і загальностановленими принципів організації документообігу. Ефективність визначається на основі бальної оцінки процедур внутрішнього контролю на окремих його етапах. Відповідність контрольно-аналітичної інформації вимогам досягнення цілей оцінюється за критеріями оперативності, повноти, точності, універсальності та аналітичності.

Прийняття внутрішнього рішення, спрямованого на забезпечення фінансової стійкості господарюючого суб'єкта, передбачає: розробку і оцінку альтернативних рішень на основі багатоваріантних розрахунків; визначення критерію вибору оптимального рішення; вибір доцільної альтернативи внутрішнього рішення.

Висновки. Розвиток методології внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючих суб'єктів ґрунтується на комплексному використанні наукових підходів, доповнених розробленими положеннями об'єктно-орієнтованого підходу і принципів (адаптивності, альтернативності, об'єктної орієнтованості, залежно від ризиків). Нова парадигма внутрішнього контролю, яка охоплює методологічне забезпечення, організаційні положення та функціональну спрямованість контролю, надає цілісне уявлення про систему внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта. Сформований підхід орієнтований на побудову якісної системи внутрішнього контролю для прийняття рішень у сфері мобілізації резервів фінансової стійкості та прогнозування зміни фінансової стійкості господарюючого суб'єкта. Принциповим підходом до формування якісної системи внутрішнього контролю фінансово-економічної стійкості підприємства є переорієнтація контролю з контрольно-аналітичної функції на прогностико-діагностичну.

Література

1. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація : монографія. - Житомир: ЖДТУ, 2008. - 532 с.

2. Друри К. Управленческий и производственный учет: Пер. с англ.; Учебник. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 1071 с.
3. Карпова Т.П. Управленческий учет. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 2000. – 347 с.
4. Комплексный экономический анализ предприятия / Под ред. Н.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. – СПб.: Питер, 2009. – 576 с.: ил. – (Серия «Учебник для вузов»).
5. Контроль в системе внутрихозяйственного хозрасчета / Б.И. Валуев, Л.П. Горлова, В.В. Муравская и др. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 239 с.
6. Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта: методологія та організація: [монографія] / Р. О. Костирко. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2010. – 728 с. (42,31 д. а.).
7. Костирко Р.О., Щеголькова С.В. Організація внутрішнього контролю в управлінні витратами машинобудівного підприємства: Монографія. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 296 с.
8. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку – К.: АВРІО, 2005. – 264 с.
9. Нападівка Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: Монографія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
10. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: Монографія. - Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. - 290 с.
11. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга: Пер. с нем. / Под. ред. и с предисл. А.А. Турчака, Л.Г. Головача, М.Л. Лукашевича. – М.: Финансы и статистика, 1997. - 800 с.
12. Turnbull N. Internal control: guidance for directors on the combined code / Institute of Chartered Accountants in England and Wales. London. - ICAEW, 1999. - P. 210.

References

1. Vygovs'ka N.G. Gospodars'kyj kontrol' v Ukraini: teorija, metodologija, organizacija: Monografija. - Zhytomyr: ZhDTU, 2008. - 532 s.
2. Drury K. Upravlencheskyj y proyzvodstvennyj uchet: Per. s angl.; Uchebnyk. – M.: JuNYTY-DANA, 2003. – 1071 s.
3. Karpova T.P. Upravlencheskyj uchet. – M.: Audyt, JuNYTY, 2000. – 347 s.
4. Kompleksnyj ekonomycheskyj analiz predpryjatya / Pod red. N.V. Vojtolovskogo, A.P. Kalynynoj, Y.Y. Mazurovoj. – SPb.: Pyter, 2009. – 576 s.: yl. – (Seryja «Uchebnyk dlja vuzov»).
5. Kontrol' v systeme vnutyhozjajstvennogo hozrascheta / B.Y. Valuev, L.P. Gorlova, V.V. Muravskaja y dr. – M.: Fynansy y statystyka, 1987. – 239 s.
6. Kontrol' i analiz v systemi upravlinnja ekonomichnym potencialom gospodarjujuchogo sub'jekta: metodologija ta organizacija: [monografija] / R. O. Kostyrko. – Lugans'k: SNU im. V. Dalja, 2010. – 728 s. (42,31 d. a.).
7. Kostyrko R.O., Shhegol'kova S.V. Organizacija vnutrishn'ogo kontrolju v upravlinni vytratamy mashynobudivnogo pidpryjemstva: Monografija. – Lugans'k: vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2009. – 296 s.
8. Maksymova V.F. Vnutrishnij kontrol' ekonomichnoi' dijal'nosti promysloвого pidpryjemstva – systemnyj pidhid do rozvytku – K.: AVRIO, 2005. – 264 s.
9. Napadov'ka L.V. Vnutrishn'ogospodars'kyj kontrol' v rynkovij ekonomici: Monografija. – Dnipropetrovs'k: Nauka i osvita, 2000. – 224 s.

10. Petrenko S.M. Informacijne zabezpechennja vnutrishn'ogo kontrolju gospodars'kyh system: Monografija. - Donec'k: DonNUET, 2007. - 290 s.
11. Han D. Planyrovanye u kontrol': koncepcyja kontrolynga: Per. s nem. / Pod. red. y s predysl. A.A. Turchaka, L.G. Golovacha, M.L. Lukashevycha. – M.: Fynansy u statystyka, 1997. - 800 s.
12. Turnbull N. Internal control: guidance for directors on the combined code / Institute of Chartered Accountants in England and Wales. London. - ICAEW, 1999. - P. 210.

Костирко Р.А. Внутренний контроль в системе управления финансовой устойчивостью хозяйствующих субъектов

В статье раскрыты предпосылки изменения методологии внутреннего контроля и его роль в обеспечении финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов в условиях неопределенности рыночной среды. Обоснована новая парадигма внутреннего контроля финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов. Освещены направления контроля резервов финансовой устойчивости по уровням (предварительный контроль, текущий контроль, контроль исполнения бюджетов, корректирующий контроль, мониторинг) и система показателей. Предложены критерии оценки внутреннего контроля финансовой устойчивости.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, внутренний контроль, парадигма, риски, резервы, результативность, управление.

Kostyrko R.A. Internal control in the management of financial stability of business entities

The article reveals the background of changes in the methodology of internal control and its role in ensuring the financial sustainability of the economic entities in the uncertainty of the market environment. Justified new paradigm of internal control of the financial stability of businesses. Directions for control reserves financial stability levels (pre-control, current control, budgetary control, corrective control, monitoring and system performance. Proposed criteria for evaluation of internal control of financial stability.

Keywords: financial stability, internal control, paradigm, risks, reserves, effectiveness, management

Костирко Руслан Александрович – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Інституту магістерської і післядипломної освіти Університету банківської справи НБУ, м. Київ. ruslankostyrko@gmail.com

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 25.05.2014 р.